

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ПЛИСКА ЮРІЙ СВЯТОСЛАВОВИЧ

УДК 37.011.3-051:37.013.74(477+438)

**ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ОСОБИСТІСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ
В УКРАЇНІ І ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Острозька академія»,
Міністерство освіти і науки України

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Сейко Наталія Андріївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
проректор з наукової та міжнародної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка,
завідувач кафедри педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Тадесва Марія Іванівна,
Національний університет водного
господарства та природокористування,
завідувач кафедри іноземних мов, м. Рівне;

доктор педагогічних наук, професор
Лобода Світлана Миколаївна,
Національний авіаційний університет,
завідувач кафедри комп'ютерних
мультимедійних технологій, м. Київ.

Захист відбудеться 14 травня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розісланий 13 квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Культурні трансформації сучасної цивілізації спричинили багато дискусій у різних сферах суспільного життя, що стосується і системи національної освіти, в якій відображаються як позитивні, так і негативні наслідки сучасних динамічних змін. У цій ситуації проблема професійної й особистісної місії вчителя знову стає предметом особливого зацікавлення суспільних діячів, науковців, політиків, батьків, а також самих педагогів, від професійної діяльності і культури яких залежить успішність реалізації освітніх завдань в добу прийдешніх культурних змін, про що йдеться в основних законодавчих документах (Закон України: «Про вищу освіту» (редакція 2016 р.), а також у проекті Концепції розвитку педагогічної освіти, Державній програмі «Вчитель» (2002), Указі Президента України «Про заходи щодо вдосконалення системи вищої освіти України» (2004), Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), Проекті концепції розвитку освіти в Україні на 2015-2025 роки).

Обґрунтування культурної парадигми професійної діяльності вчителя належать до кола найбільш актуальних і дискусійних проблем у сучасній зарубіжній та вітчизняній педагогіці, що зумовлено багатогранністю означеного феномену, в якому відображається об'єктивна різноманітність проявів людської індивідуальності в історії суспільства та особистої життєдіяльності. Окрім того, зазначена проблема має міждисциплінарний характер, оскільки перебуває в полі зору не лише педагогіки, але і психології, культурології, філософії, соціології, герменевтики, соціальної практики та духовно-матеріальної культури, що свідчить про об'єктивне зростання впливу особистості вчителя на перспективи історичного процесу.

Аналіз сучасної ситуації в освіті України свідчить про актуальність проблеми педагогічної сутності гуманізму та його практичного втілення в професійну діяльність, що детермінує якісну трансформацію свідомості вчителя у напрямі формування нового цілісного світогляду, який забезпечить гармонійний, духовно збагачений розвиток аксіологічної сфери особистості. Цей процес невіддільний від розвитку особистісної педагогічної культури вчителя, оскільки забезпечує певні світоглядні орієнтири й формування культурних цінностей з високим морально-духовним потенціалом. Важливого значення набуває при цьому досвід порубіжних західних країн – представників пострадянського соціокультурного простру в Східній Європі, зокрема, і Республіки Польща.

Питання розвитку особистісної педагогічної культури вчителя регламентуються як загальноєвропейськими, так і національними українськими

і польськими документами про освіту. Проте Польща раніше, аніж Україна, стала орієнтуватися на західноєвропейську модель професійної підготовки вчителів та розвиток їхньої педагогічної культури, виходячи із вимог загального соціокультурного простору Європейського Союзу. Польська система професійної підготовки вчителя в контексті розвитку його особистісної педагогічної культури є сьогодні більш відкритою, ґрунтується на європейській філософії трудової діяльності, на нових засадах освітнього менеджменту. З огляду на це компаративний аналіз розвитку особистісної педагогічної культури українських та польських учителів видається досить актуальним.

Стан розробки проблеми у вітчизняній та зарубіжній науці. Проблема особистісної педагогічної культури вчителя активно розробляється у філософії й соціології освіти, культурології, психології особистості, теорії професійної освіти тощо. Провідне місце серед досліджень, що складають теоретико-методологічну основу дослідження, належить сучасним вітчизняним і зарубіжним філософам (В. Андрущенко, П. Саух, Г. Хакен, Ю. Шабанова та ін.), культурологам (М. Бастун, В. Біблер, О. Клоковська, Н. Крилова, О. Погодіна, О. Фортунатова та ін.), представникам психологічної (передусім, гуманістичної) науки (І. Бех, О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Роджерс, С. Рубінштейн та ін.), сучасним вітчизняним та зарубіжним дослідникам у галузі професійної педагогіки (Ш. Амонашвілі, О. Антонова, С. Вітвицька, О. Вознюк, Ю. Воленський, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Кузьміна, С. Перрі, О. Сухомлинська та ін.). Особливе значення для реалізації завдань, поставлених перед дослідженням, мають праці в галузі особистісної культури вчителя та її розвитку (В. Андрущенко, Г. Балл, В. Гриньова, Я.В. Давід, Ф. Знанецький, А. Клоковська, В. Оконь, Е. Сапір, В. Ціхонь), психології педагогічної діяльності (З. Гашь, Е. Касієр, Л. Коваленко, Б. Наврочинський, Б. Халаш), педевтології (В. Бенін, С. Гаркуша, С. Гончаренко, Р. Інгарден, С. Лобода, Ю. Мірські, Б. Суходольський, В. Хутмехар), педагогічної компаративістики (М. Ванова, М. Лещенко, В. Луговий, Г. Ніколаї, О. Овчарук, А. Сбруєва, С. Сисоєва). Окремо маємо атрибутувати значну кількість польськомовної літератури, використаної в дослідженні, насамперед, дослідження А. Клоковської, Б. Наврочинського, В. Оконя, Б. Халаша, В. Ціхоня та ін., що викликано порівняльно-педагогічним характером роботи і прагненням характеризувати розвиток особистісної педагогічної культури вчителя в українських та польських професійно-педагогічних реаліях.

Концептуальна ідея дослідження ґрунтується на тому, що особистісна педагогічна культура вчителя є системним об'єктом для вивчення в педагогічній науці обох країн; компаративні засади аналізу проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вимагають зваженого методологічного

підходу із залученням загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальнонаукових методологічних підходів.

Концепція дослідження представлена трьома провідними концептуальними рівнями (загальнофілософським, загальнонауковим та спеціальнонауковим) розгляду.

Загальнофілософський рівень дослідження проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вчителя передбачає категоріально-понятійний аналіз означеної проблеми із залученням двох провідних концептів – «культура» та «особистість» з позицій: філософії освіти (визначення детермінації педагогічної культури соціокультурним середовищем у компаративному контексті); культурології (обґрунтування культуровідповідності як основного показника розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі); аксіології освіти (окреслення провідних педагогічних цінностей, що складають аксіологічну основу педагогічної культури вчителя).

Загальнонауковий рівень аналізу розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі уможливив залучення наукових праць із сучасної гуманістичної психології педагогічної діяльності, педагогічної компаративістики з метою забезпечення міждисциплінарного характеру представленого дослідження.

Спеціальнонауковий рівень розгляду обраної проблеми (рівень педагогічної компаративістики) представлено сукупністю дослідницьких методів і методик порівняльної педагогіки. Серед них чільне місце належить: методам вивчення офіційних документів, статистичних матеріалів, документальних та науково-педагогічних джерел з питань особистісної педагогічної культури вчителів України та Польщі; структурно-порівняльному методу, який уможливив розділення досліджуваного феномена на складові частини; конструктивно-генетичного методу, що дає можливість простежити аналіз змін в особистісній педагогічній культурі вчителів обох країн в історичній ретроспективі та на сучасному етапі розвитку освіти; порівняльному методу, що акумулює в собі результати застосування всіх вище названих порівняльно-педагогічних методів. Використання дослідницьких методів і методик порівняльної педагогіки дозволило висловити припущення, а в результаті проведеного дослідження підтвердити його, що особистісна педагогічна культура вчителя є динамічною, ймовірнісною відкритою системою, що розвивається з урахуванням синергетичних, діяльнісних та особистісно орієнтованих механізмів.

Компетентнісні засади розвитку особистісної педагогічної культури вчителя передбачають: здатність працювати самостійно, брати на себе відповідальність за зміст та результати педагогічної діяльності; готовність виявляти проблеми та знаходити шляхи їх вирішення; уміння аналізувати нові

професійні ситуації й застосовувати необхідні знання; спроможність конструктивно контактувати з іншими суб'єктами професійної діяльності.

Особистісна педагогічна культура вчителя в Україні і Польщі потребує її компаративного аналізу за кількома основними компетентнісними характеристиками (інформаційною, комунікативною, продуктивною, автономізованою, моральною, психологічною, соціальною, особистісною). У процесі інтерпретації культури виокремлюються два провідні підходи до трактування концепту культури як основи особистісної педагогічної культури вчителя – природний і суспільний; особистісна педагогічна культура вчителя за своїм змістом і сутністю є суспільно-символічною. Концепт «особистість», поряд з концептом «культура» становить категоріальну основу особистісної педагогічної культури вчителя в обох країнах.

Компаративний аналіз розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі здійснений на основі реалізації низки дослідницьких методик, серед яких найбільш вагоме значення мають герменевтичний аналіз, структурно-функціональний метод, метод інтерпретації освітніх фактів, кореспондентські методи опитування, метод аналізу іншомовних джерел, метод аналізу масових явищ, критеріально-порівняльний метод.

У процесі дослідження особистісної педагогічної культури вчителів України і Польщі викликає особливу увагу вивчення таких феноменів, як соціокультурний статус педагогів обох країн, їх культурологічна спрямованість, культурна активність, участь у культуротворчій діяльності, що недостатньо чи фрагментарно представлено у науковій літературі. На засадах урахування означених феноменів виникає необхідність виявлення провідних тенденцій розвитку особистісної педагогічної культури вчителя названих країн.

Недостатня вивченість та необхідність виваженого компаративного аналізу розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі, відсутність комплексного дослідження цієї проблеми в порівняльній педагогіці зумовили вибір теми дослідження: **«Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі: порівняльний аналіз».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень кафедри психології та педагогіки Національного університету «Острозька академія» в межах науково-дослідної теми «Теоретико-експериментальні дослідження особистості українського інтелігента» (номер державної реєстрації 0115U002774). Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Національного університету «Острозька академія» (протокол № 4 від 26.11. 2009 року).

Мета дослідження – цілісно й системно дослідити тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі.

Основні завдання дослідження:

1. Обґрунтувати теорію і методологію компаративного аналізу особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі на основі концептів «культура» та «особистість».
2. Змоделювати та здійснити періодизацію ідей розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в українській та польській історико-педагогічній науці.
3. Визначити провідні соціокультурні детермінанти особистісної педагогічної культури вчителя в українському та польському соціумах.
4. Окреслити особистісну складову педагогічної культури українських та польських учителів.
5. З'ясувати компетентнісні характеристики розвитку особистісної педагогічної культури педагогів в обох країнах.
6. Обґрунтувати провідні тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі; сформулювати рекомендації щодо розвитку особистісної педагогічної культури вчителів України та Польщі.

Об'єкт дослідження – особистісна педагогічна культура вчителя.

Предмет дослідження – тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі.

Теоретико-методологічна основа дослідження ґрунтується на засадах наукового пізнання, компаративного підходу до розгляду проблеми з урахуванням соціально-економічних, соціокультурних, етнонаціональних, соціально-політичних, історичних підходів, що надає можливість простежити динаміку розвитку особистісної культури вчителя в Україні та Польщі, сформулювати провідні тенденції розвитку цього феномена в українських та польських освітніх реаліях для визначення спільних та відмінних характеристик педагогічної культури вчителів обох країн. З цією метою до методології дослідження залучено джерельну базу педагогічної науки обох країн та запропоновано кілька провідних підходів до дослідження окресленої проблеми у відповідній їх ієрархії: системний підхід як загальнофілософський; культурологічний – як загальнонауковий; компетентнісний, аксіологічний, середовищний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи як спеціальнонаукові.

Комплекс **методів** дослідження, які використовувалися в його процесі, представлено: 1) *загальнонауковими*, серед яких найбільше значення відведено діалектичному й герменевтичному методам, застосованим для аналізу текстового матеріалу різними мовами і з різним ступенем наближення до

проблеми дослідження; 2) *спеціальнонауковими*, до яких ми віднесено, насамперед, аналіз документів, застосований з метою виявлення закономірностей використання понятійного апарату дослідження у польських та українських наукових джерелах; об'єктивне спостереження, інтерв'ювання польських та українських педагогів та студентів педагогічних спеціальностей, проведене з метою реалізації окремих завдань наукового пошуку; 3) *порівняльно-педагогічні* методи дослідження, серед яких провідну роль відіграли метод вивчення документальних та науково-педагогічних джерел, структурно-порівняльний, конструктивно-генетичний, метод інтерпретації освітніх фактів, метод аналізу іншомовних джерел, метод аналізу масових явищ, реалізовано в дослідженні задля побудови порівняльних характеристик та виділення спільних тенденцій у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в обох країнах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше* цілісно й комплексно розглянуто проблему розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі на засадах компаративного аналізу; обґрунтовано теорію і методологію компаративного аналізу особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі на основі концептів «культура» та «особистість»; з'ясовано системні характеристики особистісної педагогічної культури вчителя (структурованість, взаємодія, єдність, взаємозалежність, різноаспектність); обґрунтовано сутність досліджуваного феномена як динамічної, ймовірнісної відкритої системи; охарактеризовано вміст особистісної педагогічної культури вчителя в компонентах його професійної компетентності (інформаційної, комунікативної, продуктивної, автономізаційної, моральної, психологічної, соціальної, особистісної); запропоновано періодизацію ідей розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в українській та польській історико-педагогічній науці; обґрунтовано спільні історичні тенденції цього процесу (до унормування вимог до вчителів в обох країнах (починаючи з кінця XVIII – початку XIX століття), що вплинуло на розвиток ідей про особистісну педагогічну культуру в педагогічній теорії і практиці України і Польщі; до обґрунтування педагогічної культури вчителя його особистісними (психологічними, поведінковими, кваліфікаційними, атрибутивними) характеристиками в педагогічній теорії обох країн; до алгоритмізації та моделювання процесу розвитку особистісної педагогічної культури в історії та теорії педагогіки, що має спільні риси в українських і польських наукових джерелах); визначено провідні соціокультурні детермінанти особистісної педагогічної культури вчителя в українському та польському соціумах; з'ясовано компетентнісні засади та діяльнісно-поведінкові характеристики особистісної педагогічної культури вчителів;

представлено характеристику культурних компетенцій та їх вплив на розвиток особистісної педагогічної культури вчителів в Україні та Польщі; охарактеризовано провідні тенденції розвитку особистісної педагогічної культури українських і польських учителів на рівні концепта «особистість»: до зумовленості розвитку культурологічної структури особистості вчителя соціокультурними умовами життєдіяльності педагогів (як локальними, так і глобальними); до визначення стильових відмінностей в індивідуально-психологічних характеристиках особистості вчителя в Україні і Польщі, що значною мірою формують образ його педагогічної культури; до зростання (в українському досвіді) і стабілізації, навіть з певними ознаками зниження (в польському досвіді) місця і ролі християнства як аксіологічного феномена і поведінкової установки в розвитку особистісної педагогічної культури вчителів обох країн; до стабільної наступності між поняттями «культурної активності» та «участі в культурі», з поступовим переважанням символічного й розважального компонентів мистецького простору в розвитку особистісної педагогічної культури вчителів обох країн; сформульовано висновки про наявність кількох основних сучасних тенденцій: до компетентнісного виміру особистісної педагогічної культури вчителя в сучасній українській і польській педагогічній науці; до зумовленості рівня розвитку особистісної педагогічної культури вчителя змістом і ефективністю його педагогічного спілкування та загальної особистісної культури; до зближення компетентнісного компонента особистісної педагогічної культури українських і польських учителів з ключовими європейськими компетенціями педагогічних працівників;

вдосконалено компаративне знання про провідні чинники, умови, зміст та тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в різних соціокультурних умовах;

подальшого розвитку набула методологія та методика порівняльно-педагогічних досліджень.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його результати значно збагачують теорію і методологію проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в компаративному відношенні, можуть бути використані при розробці та вдосконаленні Концепції педагогічної освіти України, змістовому наповненні освітніх нормативних документів. Висновки дослідження можуть застосовуватися у процесі підготовки навчальних курсів з педагогіки, порівняльної та професійної педагогіки, соціальної роботи. Матеріали проведеного дослідження можна використовувати в системі післядипломної педагогічної освіти. До практичної значущості можна віднести і сформульовані рекомендації щодо розвитку особистісної педагогічної культури вчителів України та Польщі.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення, висновки та результати дослідження викладено у доповідях на засіданнях кафедри, вченої ради та методологічних семінарах Національного університету «Острозька академія», науково-методологічних семінарах кафедри психології та педагогіки, а також на наукових та науково-методичних конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej» (Białystok, Польща, 1996, очна), «Rozwój nauczyciela w okresie transformacji» (Białystok, Польща, 1997, очна), «Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym» (Białystok, Польща, 1998, очна), «Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości» (Warszawa, Польща, 2009, очна), «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острог, 2009, очна), «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острог, 2010, виступ, тези), «Edukacja – wychowanie – odpowiedzialność» (Warszawa-Zakopane, Польща, 2012, очна), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід» (Острог, 2013, очна), VII Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2013, очна), VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2014, очна), «Bezpieczeństwo w obliczu zmian społecznych – wybrane aspekty prawne, administracyjne i pedagogiczne» (Piotrków Trybunalski, Польща, 2014, очна); II International Scientific and Practical Conference «Problems and perspectives in European educational development» (Prague, Чехія, 2017, очна); *всеукраїнських* «Проблеми реалізації духовно-творчого потенціалу молоді: пошуки, перспективи» (Рівне, 1996, очна), «Освіта як фактор формування людського капіталу» (Острог, 1999, очна), VI викладацько-студентській конференції «Дні науки Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2001, очна), «Культура і освіта» (Острог, 2002, очна), VIII викладацько-студентській конференції «Дні науки Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2003, очна), XX науковій викладацько-студентській конференції «Дні науки» (Острог, 2015, очна), V всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми культури української мови і мовлення» (Острог, 2015, очна), IV Міждисциплінарній науково-практичній конференції студентів і молодих учених «Актуальні питання соціально-політичних наук: політологія, психологія, документознавство й інформаційна діяльність» (Острог, 2016, очна), XXI, XXII, XXIII наукових викладацько-студентських конференціях «Дні науки» (Острог, 2016-2018, очна); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2016-2018).

Кандидатська дисертація на тему «Удосконалення організації культурного дозвілля старшокласників на основі залучення до музичної діяльності» за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки була захищена у 1990 році у Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР. Положення та висновки кандидатської дисертації в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 44 авторських публікаціях, з них 43 одноосібних, 27 статей у фахових наукових виданнях затверджених ДАК України; 1 монографія; 8 – матеріали конференцій (тези доповідей), 2 статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях, 6 інших закордонних публікацій.

Особистий внесок автора у публікаціях виконаних у співавторстві. У статті «Громадянська освіта в Польщі через Інтернет (на прикладі Центру громадянської освіти)» виконаній у співавторстві з Я. Гурнікевич, автору належить обґрунтування сутності та змісту громадянської освіти та її впливу на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури (650 позицій, з них – 237 іноземними мовами) та 15 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 538 сторінок, з них основного тексту – 385. Робота містить 16 таблиць та 26 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, висвітлено стан розробки проблеми, обґрунтовано концептуальну ідею дослідження, сформульовано його об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретико-методологічну основу, розкрито методи, висвітлено наукову новизну та практичне значення роботи, відображено апробацію і впровадження здобутих результатів, структуру роботи.

У **першому розділі** – «Теорія та методологія аналізу особистісної педагогічної культури вчителя» – обґрунтовано провідні методологічні підходи до аналізу досліджуваного феномена; представлено концепт «культура» в контексті її розвитку; визначено структуру і зміст особистісної педагогічної культури вчителя як міждисциплінарного поняття в українській і польській педагогічній науці; з'ясовано необхідність використання комплексу порівняльно-педагогічних методів і методик.

У дисертації обґрунтовано теорію і методологію аналізу особистісної педагогічної культури вчителя, у зв'язку з чим з'ясовано провідні методологічні підходи до аналізу означеного поняття, окреслено зміст концепту

«культура» в контексті розвитку особистісної педагогічної культури вчителя, розроблено її структуру і зміст як міждисциплінарного поняття в українській та польській педагогічній науці, обґрунтовано методи і методики порівняльно-педагогічного дослідження.

Доведено необхідність залучення джерельної бази педагогічної науки обох країн та кількох методологічних підходів до аналізу проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі у відповідній їх ієрархії: системний підхід як загальнофілософський; культурологічний – як загальнонауковий; компетентнісний та аксіологічний підходи як спеціальнонаукові.

З'ясовано системні характеристики особистісної педагогічної культури вчителя (структурованість, взаємодія, єдність, взаємозалежність, різноаспектність); визначено взаємозв'язок системних принципів (цілісності, структурності, взаємозалежності системи і середовища, ієрархічності, множинності опису) та їх вплив на аналіз проблеми особистісної професійної культури вчителя. Сформульовано висновок про те, що особистісна педагогічна культура вчителя є динамічною, ймовірнісною відкритою системою, що є важливим з огляду на його вплив на наступні кроки в аналізі цього феномена в українських і польських реаліях – з точки зору системного, компетентнісного, аксіологічного та культурологічного наукових підходів.

У взаємозв'язку з системним підходом обґрунтовано значущість синергетичних, діяльнісних та особистісно орієнтованих механізмів розвитку особистісної педагогічної культури вчителя. Представлено компетентнісні засади розвитку особистісної педагогічної культури вчителя (здатність учителя працювати самостійно, брати на себе відповідальність за зміст та результати педагогічної діяльності; готовність визначати проблеми та заходити шляхи їх вирішення; уміння аналізувати нові професійні ситуації й застосовувати необхідні знання; здатність конструктивно контактувати з іншими суб'єктами професійної діяльності). З'ясовано зміст особистісної педагогічної культури вчителя в компонентах його професійної компетентності (інформаційної, комунікативної, продуктивної, автономізаційної, моральної, психологічної, соціальної, особистісної).

Обґрунтовано аксіологічні та культурологічні засади розвитку особистісної педагогічної культури вчителя. Сформульовано висновок про те, що педагогічні цінності складають компонент педагогічної культури вчителя, що дозволило виокремити в структурі означеної культури окремий аксіологічний аспект. Проаналізовано зв'язок особистісної педагогічної культури вчителя з соціально-педагогічними, груповими та особистісно-

педагогічними цінностями (статусними, комунікативними, загальнокультурними, професійними, раціональними).

У результаті здійсненого методологічного аналізу проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вчителя обґрунтовано, що системний підхід забезпечує зв'язок усіх методологічних підходів; так, система компетенцій педагога дозволяє визначити одним із провідних компетентнісний підхід, культура педагога як системне явище – культурологічний, особистість як системний об'єкт – особистісно орієнтований, система професійних цінностей – аксіологічний підхід до вивчення об'єкта дослідження.

З'ясовано зміст та специфіку концепта «культура» в контексті розвитку особистісної педагогічної культури вчителя. З цією метою проаналізовано значну кількість філософських, культурологічних, історичних, психологічних та педагогічних наукових джерел, що дало змогу дійти висновку про різноплановість, різнобічність і всеохоплюючий характер цього поняття. Особливу увагу було звернуто на праці відомих у всьому світі культурологів та філософів – Й. Гердера, І. Канта, А. Кребера, Ф. Лінда, Г. Моргана, Е. Тайлора, Ф. Шіллера, Г. Шнедельбаха та ін., що уможливило розкриття поняття культури з точки зору його становлення й змісту в різні періоди розвитку. Сформульовано висновок, що в процесі інтерпретації культури в контексті її наступності, науковцями було виділено два основні напрями: абсолютизації факту відтворення при одночасному виключенні з культури всього творчого та визначення культури у більш широкому розумінні, включення до неї не тільки успадкованого, а і здобутого в результаті творчої діяльності.

Обґрунтовано два провідні підходи до трактування концепта «культура» – природний і суспільний; дослідження різноманітних наукових джерел дозволило сформулювати висновок про дивергенцію поняття у ХХ столітті.

Відзначено стійкий термінологічний зв'язок поняття «культура» з тлумаченням культури особистості, що уможливило висновок про нероздільність, співіснування і співпрацю людини та культури, їх взаємний вплив на нерозривність суспільної і культурної реальності. На підставі аналізу широкого масиву наукових джерел виокремлено три основні культурні системи (за А. Клоковською) – глобальну, суспільну і символічну. Представлено висновок, що особистісна педагогічна культура вчителя за своїм змістом і сутністю є *суспільно-символічною*. Аналізуючи духовну культуру особистості, у роботі подано її структуру як єдність інтелектуальної, родинно-побутової, художньо-естетичної, політичної, комунікативної, екологічної, релігійної та правової культури.

У межах проведеного дослідження проаналізовано погляди на зміст та сутність поняття культури відомих польських (Б. Маліновського,

Ф. Знанецького, Ф. Багбі, А. Верціньського, С. Новака, К. Брозі та ін.) та українських (В. Андрущенко, Л. Березівської, В. Гриньової, І. Зязюна, О. Петренко, О. Сухомлинської, О. Ярошинської та ін.) дослідників та сформульовано *визначення особистісної педагогічної культури вчителя як стійкої сукупності культурних знань, морально-духовних якостей і цінностей, власної участі в культурі та особистісної культури, що формуються в результаті інтеріоризації загальнокультурного й педагогічного досвіду людства у професійно-педагогічну діяльність.*

На основі аналізу широкого кола вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, що представляють різноманітні підходи до визначення та структурування досліджуваного феномена і ґрунтуються переважно на кваліфікаційному (компетентнісному) або ж особистісному критеріях, що й визначає специфіку компонентів означеної культури, обґрунтовано її структуру і зміст як міждисциплінарного поняття в українській і польській педагогічній науці. При цьому відзначено необхідність реалізації основних принципів аналізу документів та інших наукових джерел та з'ясовано основні етапи здійснення відповідної методики (підготовка програми аналізу, добирання джерел, визначення й характеристика вибіркової сукупності джерел, пілотне проведення аналізу поняття, кількісна обробка зібраних емпіричних даних, формулювання висновків). Виходячи з проаналізованих наукових джерел, співвіднесено визначення особистісної педагогічної культури з кількома основними педагогічними поняттями, а саме, як характеристику: професійної діяльності; готовності до професійної діяльності; професійного досвіду діяльності; загальної культури вчителя; особистості педагога.

На підставі аналізу поняття особистісної педагогічної культури в її структурі виокремлено чотири основні компоненти: інтелектуальний (когнітивний), морально-духовний, компетентнісний та атрибутивний. Охарактеризовано основні функції особистісної педагогічної культури вчителя: гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну і виховну.

Обґрунтовано комплекс дослідницьких методів і методик, застосованих у дослідженні розвитку особистісної педагогічної культури вчителя України і Польщі на основі виділених провідних методологічних підходів – системного, компетентнісного, аксіологічного, культурологічного, особистісно орієнтованого, синергетичного та діяльнісного. Реалізовані в процесі наукового пошуку *методи і методики умовно поділено на три групи*: 1) загальнонаукові методи, серед яких найбільше значення надається діалектичному та герменевтичному методам; 2) спеціальнонаукові методи, до яких віднесено, насамперед, аналіз документів та статистики, об'єктивне спостереження,

інтерв'ювання; 3) порівняльно-педагогічні методи дослідження, серед яких провідну роль відіграли структурно-функціональний метод, метод інтерпретації освітніх фактів, кореспондентські методи опитування, метод аналізу іншомовних джерел, метод аналізу масових явищ (що ґрунтується на законі великих чисел), критеріально-порівняльний метод.

На підставі проаналізованих українських і польських наукових джерел у роботі представлено діалектику розвитку особистісної педагогічної культури вчителя (одиничне, особливе, загальне). Сформульовано висновок, що об'єктом дослідницького інтересу стала педагогічна культура вчителя в історичному та соціокультурному контекстах в світлі ціннісних орієнтацій, притаманних українському та польському суспільствам.

Окреслюючи методи і методики проведеного дослідження розвитку особистісної педагогічної культури вчителя України і Польщі, зазначено, що їх перелік цілком співпадає у педагогічній науці обох країн; виключення становить хіба що використання *педевтології* як науки про вчителя, яка добре розроблена польськими педагогами в останні десятиліття. Водночас в українській педагогічній науці їй відповідає *професійна педагогіка* – в тій частині, яка стосується професійної підготовки й аналізу професійної діяльності педагога. Методи і методики, що реалізуються в професійній педагогіці, використані в дослідженні в межах методологічних підходів до проблеми дослідження розвитку особистісної педагогічної культури вчителя – системного, компетентнісного, аксіологічного, культурологічного.

У другому розділі – «Проблема розвитку особистісної педагогічної культури вчителя: компаративний аналіз українського та польського історичного досвіду» – подано характеристику історико-педагогічних засад процесу формування особистісної педагогічної культури вчителя у розрізі українського та польського досвіду; з'ясовано особливості концепта «особистість» у контексті аналізу проблеми дослідження; здійснено моделювання особистісної педагогічної культури вчителя на компаративних засадах.

У результаті аналізу розвитку особистісної педагогічної культури вчителя на українських і польських теренах з'ясовано специфіку історичного шляху досліджуваного феномена в обох країнах. Здійснено його періодизацію, починаючи з XVIII століття, та охарактеризовано відповідні етапи: 1) XVIII століття – доба ранньомодерної освіти на території України (особистісна педагогічна культура вчителя залежала повністю від того статусу, який він займав у системі освіти (учителі парафіяльних шкіл, мандрівні вчителі, приватне вчительство, учителі-дяки, учителі перших гімназій, ліцеїв, учителі братських шкіл тощо) і визначалася як кваліфікаційними (рівень грамотності, володіння основними предметами, які викладалися в тому чи іншому

навчальному закладі), так і особистісними рисами (належність до православної чи іншої релігії, моральні якості, терпимість, толерантність тощо); 2) XIX століття (особистісна педагогічна культура вчителя розвивалася в руслі концепції російського міністра освіти С. Уварова про «самодержавність, православ'я, народність»; домінування російської (або ж церковнослов'янської) мови у викладанні призвело до певної кризи ідентичності в особистісній педагогічній культурі вчителя і змушувало його до примирення з іншомовною вчительською культурою, з одного боку, та з нерозумінням і неприйняттям російськомовної освіти – з іншого); 3) період української революції та радянських часів (1917-1991) – особистісна педагогічна культура вчителя мала виражений більшовицький (пролетарський) характер, тобто передбачала поведінкові установки, притаманні радянським патріотам, та відповідний спосіб мислення й діяльності; 4) 1991 р. – по теперішній час (особистісна педагогічна культура вчителя розбудовується з урахуванням компетентнісної та особистісно орієнтованої парадигм в умовах розвитку суб'єкт-суб'єктної педагогічної теорії і практики педагогічної дії).

У межах періодизації розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя в польському шкільництві та педагогічній науці засвідчено, що цей процес мав досить схожі з українськими вияви та тенденції. У результаті наукового пошуку виокремлено *шість основних етапів розвитку польського шкільництва*, які характеризують динаміку становлення ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя, а саме: *I етап* – X-XVII століття, провідними тенденціями якого стали: встановлення стандартизованих вимог до кваліфікації вчителя; тенденція до зменшення релігійної когнітивної частки в загальному професійному портреті вчителя та ін.; *II етап* – XVII – початок XIX століття, коли відбулися основні освітні реформи під егідою першого в Європі Міністерства народної освіти (Комісії Народної Освіти); *III етап* – з початку XIX століття (після остаточного розділу Польщі 1795 р.) до періоду Першої світової війни (1914-1918 рр.), що ознаменувався російським пануванням у сфері освіти Польщі; *IV етап* – від завершення Першої світової війни до початку Другої світової війни, який традиційно називається у польській науковій літературі міжвоєнним; *V етап* – існування всієї сфери освіти Польщі у межах псевдорадянської країни – Польської народної республіки (1944-1989 рр.), де навчально-виховний процес мав бути побудований на марксистсько-ленінських засадах; *VI етап* – від початку остаточної розбудови незалежного пострадянського суспільства у Польщі до наших днів (1989 – по теперішній час).

Історико-педагогічний аналіз проблеми розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя дав змогу сформулювати висновок про:

1) схожість основних тенденцій розвитку означених ідей у системі шкільництва в Україні та Польщі; 2) спільні риси розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя та їх належність до європейського простору педагогічної науки; 3) відмінності у трактуванні особистісної педагогічної культури вчителя на нормативно-правовому, функціональному та аксіологічному рівнях в обох країнах, що визначило потребу більш глибокого компаративного аналізу розвитку цього феномена в Україні та Польщі.

У результаті здійсненого наукового аналізу проблеми *історико-компаративного контексту* розвитку особистісної педагогічної культури вчителів України і Польщі простежено такі *спільні тенденції цього процесу*:

1) тенденція до унормування вимог до вчителів в обох країнах (починаючи з кінця XVIII – початку XIX століття), що вплинуло на розвиток ідей про особистісну педагогічну культуру в педагогічній теорії і практиці України та Польщі;

2) тенденція до обґрунтування педагогічної культури вчителя його особистісними (психологічними, поведінковими, кваліфікаційними, атрибутивними) характеристиками в педагогічній теорії обох країн;

3) тенденція до алгоритмізації та моделювання процесу розвитку особистісної педагогічної культури в історії та теорії педагогіки, що має спільні риси в українських і польських наукових джерелах.

З'ясовано особливості особистісних характеристик вчителя на рівні концепта «особистість», який разом з концептом «культура» становить основу категоріально-понятійного апарату дослідження. Особистість окреслено як найвищу цінність сучасного соціуму; сформульовано висновок про міждисциплінарний характер самого поняття та окреслено специфіку його тлумачення у філософії, соціології, психології, педагогіці. Відзначено взаємозв'язок характеристичних ознак особистості (індивідуальні фізичні якості, психічні процеси, індивідуальний тип темпераменту, особистісні потреби, інтереси та мотивація, індивідуальний рівень здібностей) та особистісної педагогічної культури вчителя. На підставі аналізу кількох класичних соціально-філософських та психологічних теорій (насамперед, З. Фрейда, Е. Касірера, А. Шопенгауера, К. Леві-Строса), сучасних українських та польських науково-педагогічних концепцій з'ясовано роль і місце *педевтології* у системі наук про особистісні характеристики педагога. Обґрунтовано основні напрями педевтологічних досліджень – історико-порівняльні, соціально-педагогічні, компаративістичні, спеціально-педагогічні.

Здійснено моделювання особистісної педагогічної культури вчителя, ураховуючи результати теоретичного аналізу і практики розвитку означеної культури педагога в обох країнах. Виокремлено чотири базові моделі

особистісної педагогічної культури вчителя, виходячи з її структури, а саме: *когнітивну* (відображає установку дослідників на домінацію інтелектуальних процесів у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя); *компетентнісну* (передбачає визнання пріоритетності компетентнісних характеристик педагога в структурі його педагогічної культури); *аксіологічну* (відображає сформованість відповідного комплексу педагогічних цінностей у вчителя, які, у свою чергу, впливають на загальний рівень особистісної педагогічної культури педагога); *атрибутивну* (за якою найбільш значущим результатом розвитку особистісної культури педагога є його позитивний імідж).

У третьому розділі – «Соціокультурні доміанти особистісної педагогічної культури вчителя та тенденції її розвитку в Україні та Польщі» – з'ясовано місце і роль соціокультурного середовища школи в розвитку особистісної педагогічної культури вчителя; обґрунтовано соціокультурний статус учителя в обох країнах; визначено специфіку ролі педагога як транслятора особистісної культури на українських і польських теренах.

Розглянуто основні соціокультурні доміанти особистісної педагогічної культури вчителя та тенденції її розвитку в шкільному середовищі, спираючись на український і польський дослідницький та практично-професійний досвід. З'ясовано місце і роль соціокультурного середовища школи в розвитку особистісної педагогічної культури вчителя; обґрунтовано соціокультурний статус українських і польських педагогів на підставі проведеного пілотажного дослідження; висвітлено роль учителя як транслятора культури в локальному середовищі (український і польський досвід).

Охарактеризовано специфіку розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в соціокультурному середовищі школи. З цією метою обґрунтовано провідні чинники впливу на означений розвиток: соціокультурну взаємодію всіх суб'єктів у межах загальноосвітнього навчального закладу, та соціокультурну взаємодію школи із зовнішнім соціокультурним середовищем. Ця двоєдиність забезпечує відповідні інтеріоризаційні та екстеріоризаційні процеси в розвитку особистісної педагогічної культури кожного суб'єкта освітнього процесу.

Відзначено, що аналіз місця і ролі соціокультурного середовища школи в розвитку особистісної педагогічної культури вчителя має ґрунтуватися на засадах середовищного підходу; охарактеризовано основні моделі соціокультурного середовища школи, які впливають на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя (однорідне, ситуативне та варіативне). Обґрунтовано зв'язок кожного типу соціокультурного середовища з розвитком особистісної педагогічної культури вчителя. У результаті аналізу українських

та польських наукових джерел визначено провідні змістові, діяльнісні, аксіологічні характеристики школи як соціокультурного середовища, що впливає на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя – широта, інтенсивність, ступінь усвідомленості, емоційність, домінантність, когерентність, активність, мобільність, стійкість. Спроековано модель особистісної педагогічної культури вчителя в характеристиках освітнього середовища школи, які реалізуються в її індивідуальних виявах і створюють індивідуальну систему професійних культурних цінностей.

Змодельовано вплив форм прояву самосвідомості (пізнавальної, емоційної, вольової) на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя та обґрунтовано їх зв'язок з провідними компонентами особистісної педагогічної культури вчителя (інтелектуальним, морально-духовним, компетентнісним та атрибутивним). Сформульовано висновок про те, що в контексті розгляду особистісної педагогічної культури вчителя самосвідомість як психологічний феномен відіграє важливе значення для побудови індивідуальної моделі цього процесу, що уможлиблює індивідуалізацію завдань розвитку означеної культури.

З'ясовано, що проблема розвитку особистісної культури (в тому числі й педагогів) супроводжується низкою проблем, викликаних глобалізаційними процесами та поширенням мас-культури; обґрунтовано вплив мистецтва на означений процес. На основі аналізу українських і польських наукових досліджень доведено, що сучасна культурна ситуація у світі зумовлює звернення до інших підходів, що викликано, передусім, трансформацією впливу зовнішнього соціокультурного середовища на середовище освітнього закладу. Зазначене вимагає від сучасних педагогів, як і від митців, творчих особистостей в інших галузях діяльності, нового типу знань, сучасних культурних умінь, відповідних особистісних якостей.

Обґрунтовано проблему сформованості соціокультурного статусу вчителів України і Польщі, якісного виконання соціальних ролей і ступеня їх реалізації. Відзначено, що специфікою сучасного соціокультурного трансформаційного процесу, який відбувається як у Польщі, так і в Україні, є його реновація в умовах постмодерної культури з одночасним „вплетенням” традиціоналістських процесів, що породжує, в свою чергу, суттєві утруднення у визначеному напрямі.

На підставі проаналізованих педевтологічних джерел та соціологічної літератури у дослідженні подано результати пілотного опитування вчителів України і Польщі щодо основних складових особистісної педагогічної культури (сформованості культурних компетенцій учителів, їх участі в культуротворчій діяльності, ставленні вчителя до культури), що засвідчили наступне: 1) рівень

сформованості соціокультурних компетенцій польських та українських педагогів є фактично однаковим; у всій групі досліджуваних педагогів підтверджується домінування середнього рівня означеної компетенції; 2) щодо участі у культуротворчій діяльності, то згідно з результатами дослідження, порівняно з сформованістю соціокультурних компетенцій збільшилася кількість учителів з низьким (в середньому з 22,7 % до 33,3 %) і відповідно зменшилася кількість педагогів з високим рівнем участі в культуротворчій діяльності (в середньому з 27,8 % до 22,1 %); 3) ставлення до культури у педагогів України та Польщі можна поділити на *три категорії* – негативне, позитивне та індиферентне; дослідження засвідчило, що найбільше педагогів опинилося в групі вчителів з індиферентним ставленням до культури, при цьому не спостерігалось значних відмінностей у відповідях респондентів обох країн.

З'ясовано, що соціокультурний статус польських та українських учителів коливається на рівні «середній – нижчий середнього». Причин таких результатів дослідження вбачається кілька: неможливість реалізувати свої знання та мистецькі нахили в галузі культури; брак часу на участь у культуротворчій діяльності; нестача мистецьких закладів та спільнот для культуротворчої самореалізації; брак фінансових можливостей; пошуки додаткових способів заробітку, що зменшує обсяг часу на власний культурний розвиток; низький рівень сформованості соціокультурних компетенцій, що частково спричинено недостатньо вираженим у культурному спрямуванні змістом професійної підготовки як українських, так і польських учителів.

Обґрунтовано думку, що педагоги належать до соціальної групи інтелігенції, а отже суспільного кола, яке характеризується багатим культурним життям, широкими контактами, результативним діями у сфері розповсюдження культурних цінностей, а також власною творчою участю в її творенні і поширенні. Тому саме ця професійна група є транслятором особистісної культури в учнівському середовищі. Водночас зазначено, що професія вчителя безпосередньо пов'язана з дією в культурній сфері, з трансляцією знань, наданням їм відповідної форми; вона поєднана зі світом цінностей, суспільних норм, сформованих і вироблених минулими поколіннями. За такого підходу освіта є гарантом культурного поступу, але одночасно може спричиняти явища деструкції, опозиції, порушення стабільності та можливості побудови учнями власного світу культури, уміння жити і брати творчу участь у цьому житті.

Дослідження дозволило сформулювати такі основні *тенденції, що зумовлюють соціокультурні детермінанти розвитку особистісної педагогічної культури вчителя:*

1) до зниження ролі соціокультурного середовища школи у розвитку особистісної педагогічної культури вчителів в Україні і Польщі і винесення цього процесу значною мірою у позашкільне середовище;

2) до зростання середнього рівня соціокультурного статусу вчителів обох країн з переважанням середньозрівноваженого рівня участі в культурі та індиферентного ставлення до неї;

3) до використання можливостей українських і польських педагогів щодо трансляції культури в учнівському середовищі, урахувавши потужність культуротворчого ресурсу педагогів обох країн.

У четвертому розділі – «Особистісна складова педагогічної культури вчителя та тенденції її розвитку в Україні та Польщі» – з'ясовано культурологічну спрямованість особистості вчителя в українських та польських реаліях; представлено діяльнісно-поведінкові характеристики особистісної педагогічної культури; обґрунтовано роль і значення християнської моралі та мистецтва як чинників розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в обох країнах.

З'ясовано особливості особистісної складової педагогічної культури вчителів України і Польщі та тенденцій її розвитку. З метою наукового аналізу цієї складової обґрунтовано культурологічну спрямованість особистості вчителя в українському і польському досвіді; визначено особистісно-поведінкові характеристики вчителя у зазначеному контексті; з'ясовано вплив християнської моралі на розвиненість особистісної педагогічної культури учителів обох країн; проаналізовано вплив мистецтва та участі в культурі українських і польських педагогів на формування їхньої культури особистості.

Виявлено специфіку культурологічної спрямованості особистості вчителя в розрізі українського і польського досвіду. З цією метою проведено пілотне дослідження культурних орієнтацій майбутніх педагогів – студентів 2-3 курсів вищих педагогічних навчальних закладів України і Польщі з метою опису структури культурної активності студентів. Результати анкетування засвідчили, що загальний рівень участі в культурній діяльності студентів Польщі і України як за кількісною, так і якісною її характеристика, є приблизно однаковим. На рівні символічної культуротворчості студенти продемонстрували схожі пріоритети включно з тенденцією до пріоритету відвідування розважальних акцій та закладів перед традиційно мистецькими. Серед причин зменшення участі в культурній діяльності і заходах найчастіше називається відсутність вільного часу, фінансових засобів, закладів культури або невдоволеність формами і змістом їх роботи.

На підставі проведеного дослідження та теоретичного аналізу проблеми з'ясовано, що культурологічна спрямованість особистості вчителя

характеризується, передусім, співвідношенням первинних та вторинних потреб в його житті; їх визначальними чинниками є потреби, їх зміст і різноманітність залежать від суспільних умов життя, соціального статусу, рівня цивілізаційного розвитку, економічних, пізнавальних, естетичних потреб, що домінують у соціумі.

Доведено, що в процесі формування культурологічної структури особистості вчителя варто врахувати дві підструктури: 1) спрямованість особистості, моральні якості й установку особистості, її взаємодію в середовищі (визначається ця підструктура суспільним буттям людини); 2) підструктуру досвіду (знання, уміння, навички, звички), який набувається у процесі діяльності. Відзначено, що характеристика поведінки особистості вчителя є звідавна предметом зацікавлення широкого кола представників *педевтології* – науки про вчителя, широко представленої в польській педагогіці.

У результаті аналізу українських і польських науково-педагогічних досліджень та досвіду професійної діяльності педагогів обох країн обґрунтовано основні особистісно-поведінкові характеристики сучасного вчителя, що тісно пов'язані з його моральними і духовними якостями, і складають основу духовно-морального компонента структури особистісної педагогічної культури. Наголошено на стильових відмінностях в індивідуально-психологічних характеристиках особистості вчителя, що значною мірою формують образ його педагогічної культури. Підтверджено взаємозв'язок «Я-концепції» сучасного українського чи польського педагога з розвитком його індивідуально-психологічних поведінкових характеристик. Обґрунтовано необхідність достатнього рівня саморегуляції, самопізнання, самоактуалізації (тобто розвинених *самопроцесів*, які дозволяють реально оцінити свій індивідуальний стиль, рівень розвитку особистісної педагогічної культури та рефлексувати ці процеси).

Зазначено, що «Я-концепція» сучасного педагога у контексті розвитку його особистісної педагогічної культури передбачає наявність численних *практичних навичок діяльності в соціокультурному просторі*. У зв'язку з цим їх реалізацію в структурі особистісної педагогічної культури презентовано на прикладі анімаційної діяльності та її оцінки українськими та польськими студентами. Проаналізовано особистісні та професійні риси педагога-аніматора обох країн; сформульовано висновок про те, що студенти наголошують на більшу зацікавленість особистістю, ніж професійними компетенціями педагога у його професійній діяльності. На основі аналізу результатів опитування студентів доведено, що вчитель-аніматор (який, гіпотетично, має більш високо розвинену особистісну культуру) студентами сприймається як педагог зі сформованими якостями організатора культурного життя в спільноті.

Розглянуто феномен християнської моралі як характеристики розвиненості особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі – з точки зору християнських цінностей, норм та християнської моралі. З цією метою представлено типи провідних християнських цінностей – природні, вітальні, психічні, соціальні, духовні, духовно-ідеальні; з'ясовано їх вплив на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя. Обґрунтовано зміст християнських цінностей у структурі особистісної педагогічної культури (когнітивному, діяльнісному, морально-духовному та атрибутивному компонентах). Відзначено місце і роль запровадження «Християнської етики» у професійну підготовку вчителів в українських педагогічних закладах вищої освіти.

Здійснено порівняльний аналіз ставлення до християнських цінностей та християнської моралі за допомогою спеціально розробленого опитувальника, що містив кілька блоків питань щодо конфесійної активності педагогів обох країн, місця і ролі християнського віровчення в їх професійному та особистому житті, ієрархії християнських норм і цінностей в оцінці українських і польських педагогів за результатами ранжування та ін. Дослідження засвідчило про спільні погляди польських та українських педагогів на значущість християнства у розвитку їхньої особистісної педагогічної культури та відмінності у трактуванні деяких положень практики використання християнства в освітньому процесі школи та в професійно-педагогічній діяльності.

Обґрунтовано вплив мистецтва та культуротворчої діяльності (культурної активності) на розвиток особистісної педагогічної культури українських і польських учителів. Простежено трансформації мистецького впливу на особистість педагога в останні десятиліття. Підтверджено, що сучасні соціокультурні ресурси (кіно, театр, музика, література, Інтернет, телебачення тощо) стають галуззю виховної фасилітації, що полегшує розуміння специфічної мови сучасної культури і завдяки цьому стимулює й інспірує (отже формує) особистість.

Відзначено роль мистецтва у комунікативній складовій особистісної педагогічної культури в образній, символічній, семантичній, біхевіоральній формах. Окреслено провідні соціокультурні можливості мистецтва – суспільно-перетворювальну, компенсаторну, пізнавально-евристичну, інформаційну, комунікативну, виховну, естетичну, гедоністичну.

На підставі аналізу українських і польських наукових джерел з філософії, культурології, соціології, психології, педагогіки сформульовано висновок про взаємозв'язок і наступність між поняттями «культурна активність» та «участь у культурі». З'ясовано, що означені процеси відбуваються шляхом: входження у фізичний контакт з матеріальними носіями культурного змісту та цінностей; відвідування культурних місць, закладів і об'єктів; слухання та перегляду

мистецьких продуктів; заняття власною художньою творчістю; володіння певними знаннями в галузі культури. Обґрунтовано основні типи участі педагогів у культурі: 1) багатоспрямована, систематична і глибока; 2) багатоспрямована, виразна і поверхнева; 3) односпрямована, систематична і глибока; 4) односпрямована, виразна і поверхнева. Основними поведінковими стратегіями, характерними як для польських, так і українських педагогів, щодо участі в культурі, визначено такі: стратегія споживання культурних благ; стратегія використання закладів культури; стратегія використання культурного переказу в ЗМІ; стратегія зайняття мистецькою творчістю; стратегія оцінювання й інтерпретації власної участі в культурі. Зазначено, що обсяг і тип участі в культурі сучасних українських і польських педагогів зумовлюються життєвою ситуацією, системою цінностей, індивідуально-психологічними характеристиками особистості педагога. Натомість здобуті внаслідок участі в культурі знання, уміння, навички, особистісні якості можуть впливати на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя.

Головними *тенденціями* розвитку особистісної педагогічної культури українських і польських учителів на рівні концепта «особистість» визначено такі: тенденція до зумовленості розвитку культурологічної структури особистості вчителя соціокультурними умовами життєдіяльності педагогів (як локальними, так і глобальними); тенденція до визначення стильових відмінностей в індивідуально-психологічних характеристиках особистості вчителя в Україні і Польщі, що значною мірою формують образ його педагогічної культури; тенденція до зростання (в українському досвіді) і стабілізації, навіть з певними ознаками зниження (в польському досвіді) місця і ролі християнства як аксіологічного феномена і поведінкової установки в розвитку особистісної педагогічної культури вчителів обох країн; тенденція до стабільної наступності між поняттями «культурної активності» та «участі в культурі», з поступовим переважанням символічного й розважального компонентів мистецького простору в розвитку особистісної педагогічної культури вчителів обох країн.

У п'ятому розділі – «Компетентнісна складова особистісної педагогічної культури вчителя та тенденції її розвитку в Україні та Польщі» – визначено ключові компетенції європейського вчителя в контексті особистісної педагогічної культури; з'ясовано роль педагогічного спілкування вчителів як комунікативної характеристики розвитку досліджуваного феномена в Україні та Польщі; обґрунтовано значення культурних компетенцій для розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в названих країнах; сформульовано рекомендації щодо розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в

Україні, виходячи з проаналізованого польського досвіду та практики реформування освітньої сфери в Україні в останні десятиліття.

На основі розгляду ключових компетенцій українських і польських педагогів як сучасних європейських фахівців окреслено місце і роль педагогічного спілкування в розвитку особистісної педагогічної культури вчителя. Сформульовано висновок про зумовленість рівня особистісної педагогічної культури на компетентнісних засадах комплексом професійних умінь учителя. Доведено, що сформованість *аналітичних умінь* є одним із показників професійної компетентності педагога. Окреслено значущість *прогностичних, проєктивних, рефлексивних умінь* при здійсненні педагогом контрольної діяльності, спрямованої на власну особистість. Доведено, що організаторські вміння, до яких відносять мобілізаційні, інформаційні, розвивальні та орієнтаційні, нерозривно пов'язані з комунікативними, від яких залежить налагодження педагогічно доцільних відносин педагога з учнями, колегами, батьками, спілкування та застосування педагогічної техніки.

Доведено, що зміст і організацію педагогічної діяльності можна оцінити, визначивши рівень творчого ставлення педагога до своєї професії, який відображає рівень реалізації ним власних можливостей при досягненні поставлених цілей. Саме тому творчий характер педагогічної діяльності визначається її найважливішою об'єктивною ознакою. Сфера прояву педагогічної творчості окреслюється структурою педагогічної діяльності і охоплює всі її сторони: *конструктивну, організаторську, комунікативну і гностичну*.

Визначено роль і значення педагогічної культури як суттєвої складової загальної культури педагога, що характеризує ступінь глибини і ґрунтовності оволодіння ним знаннями педагогічної теорії в її постійному розвитку, вміння застосовувати ці знання самостійно, методично обґрунтовано і з високою ефективністю в педагогічному процесі з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей учнів, їхніх інтересів та в нерозривному зв'язку з досягненнями науки і практики.

До важливих *професійних характеристик*, що визначають рівень особистісної педагогічної культури, віднесено: володіння методикою викладання навчальної дисципліни (предмету); психологічну готовність до педагогічної діяльності; педагогічну майстерність і володіння технологіями педагогічної праці; організаторські вміння і навички; педагогічний такт (концентроване вираження розуму, почуття і загальної культури вихователя); педагогічну техніку; володіння технологіями спілкування та ораторського мистецтва; наукову захопленість; любов до своєї професійної праці (сумлінність і самовідданість, задоволення від досягнення виховних

результатів, постійно зростаючі вимоги до себе, своєї педагогічної компетентності); високу ерудицію; високий рівень культури; ергономічну підготовку; інформаційну культуру; професійний потенціал; прагнення постійно підвищувати якість своєї праці; уміння поставити дидактичну мету і знайти оптимальний шлях її досягнення; винахідливість; систематичне і планомірне підвищення своєї професійної компетентності, готовність до самостійного вирішення будь-яких ситуацій та ін. До *особистісних якостей педагога*, що сприяють розвитку особистісної педагогічної культури та визначають її, належать: працьовитість, працездатність, дисциплінованість, відповідальність, організованість, наполегливість, людяність, доброта, терплячість, порядність, чесність, справедливість, обов'язковість, щедрість, висока моральність, оптимізм, емоційна культура, потреба до спілкування, інтерес до життя вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, релігійність, принциповість, чуйність, гуманність, почуття гумору, кмітливість, витримка і самовладання, вимогливість до себе і до своїх вихованців.

З'ясовано вплив стилю і здатності педагога до педагогічного спілкування на розвиток його особистісної педагогічної культури. На підставі аналізу українських і польських наукових джерел доведено, що педагогічне спілкування є невід'ємною складовою професійної компетентності вчителя і виражається у сформованих комунікативних компетенціях педагога. Здійснено класифікацію професійних компетенцій педагога за оцінками різних науковців – українських і польських. Підкреслено значення культурних компетенцій у професійній діяльності сучасного педагога в Україні і Польщі.

Обґрунтовано, що педагогічне спілкування – багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між суб'єктами освітнього процесу, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і розуміння. З'ясовано основні функції педагогічного спілкування, що визначають особистісну педагогічну культуру вчителя: контактну, інформаційного обміну, збуджуючу, координаційну, розуміння, встановлення відносин, здійснення впливу. Охарактеризовано основні аспекти, що визначають ефективність педагогічного спілкування – комунікативний, інтерактивний, перцептивний. З'ясовано роль педагогічної взаємодії у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя.

У результаті теоретичного аналізу наукового доробку українських і польських учених у визначеному напрямі сформульовано висновки про наявність кількох основних *тенденцій*: до компетентнісного виміру особистісної педагогічної культури вчителя в сучасній українській і польській педагогічній науці; до зумовленості рівня розвитку особистісної педагогічної

культури вчителя змістом й ефективністю його педагогічного спілкування та загальної особистісної культури; до зближення компетентнісного компонента особистісної педагогічної культури українських і польських учителів з ключовими європейськими компетенціями педагогічних працівників.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі **загальні висновки** з компаративного аналізу розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі:

1. З метою системної реалізації концептуальної ідеї дослідження обґрунтовано теорію і методологію компаративного аналізу проблеми розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі на кількох рівнях: *загальнофілософському* (що визначався залученням двох провідних концептів – «культура» та «особистість» з позицій *філософії освіти* для виявлення детермінації педагогічної культури соціокультурним середовищем у компаративному контексті, *культурології*, у межах якої культуровідповідність визначено як основний показник розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі та *аксіології освіти* для окреслення провідних педагогічних цінностей, що складають аксіологічну основу педагогічної культури вчителя); *загальнонауковому* (що уможливив розгляд досліджуваного феномена з позицій гуманістичної психології та професійної педагогіки), *спеціальнонауковому* (представленому теорією особистісної культури вчителя та її розвитку, психологією педагогічної діяльності, педагогічною компаративістикою). Запропоновано кілька провідних підходів до дослідження окресленої проблеми у відповідній їх ієрархії: *системний* як загальнофілософський; *культурологічний* як загальнонауковий; компетентнісний, аксіологічний, середовищний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи як спеціальнонаукові.

На основі представлення системних характеристик досліджуваного феномена (структурованість, взаємодія, єдність, взаємозалежність, різноаспектність) та визначення взаємозв'язку реалізації системних принципів (цілісності, структурності, взаємозалежності системи і середовища, ієрархічності, множинності опису), доведено, що особистісна педагогічна культура вчителя є динамічною, ймовірною, відкритою системою. Обґрунтовано значущість синергетичних, діяльнісних та особистісно орієнтованих механізмів розвитку особистісної педагогічної культури вчителя.

Охарактеризовано *компетентнісні* (визначають зміст особистісної педагогічної культури та простежуються в компонентах професійної компетентності), а також *аксіологічні та культурологічні* засади розвитку особистісної педагогічної культури вчителя, що окреслюють взаємозв'язок

педагогічних цінностей як компонента педагогічної культури, в структурі якої виокремлено окрему аксіологічну складову.

Доведено про стійкий термінологічний зв'язок понять «культура» та «культура особистості», що уможливило висновок про нероздільність, співіснування і співпраці людини та культури, їх взаємний вплив на цілісність суспільної і культурної реальності. Співвіднесено поняття «особистісна педагогічна культура» з кількома основними педагогічними поняттями як характеристику: професійної діяльності; *готовності* до професійної діяльності; професійного *досвіду* діяльності; *загальної культури* вчителя; *особистості* педагога. На основі аналізу численних польських і українських наукових джерел сформульовано визначення *особистісної педагогічної культури вчителя як стійкої сукупності культурних знань, морально-духовних якостей і цінностей, власної участі в культурі та особистісної культури, що формуються в результаті інтеріоризації загальнокультурного й педагогічного досвіду людства у професійно-педагогічну діяльність.*

На основі аналізу поняття особистісної педагогічної культури в її структурі виділено чотири основні *компоненти*: інтелектуальний (когнітивний), морально-духовний, компетентнісний та атрибутивний, а також виокремлено основні *функції*: гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну і виховну.

2. У результаті теоретичного аналізу досліджуваної проблеми в українському та польському історичному досвіді здійснено періодизацію розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя, починаючи з XVIII століття.

Виявлено, що в історії української освіти протягом XVIII-XXI століть та пов'язаними з цим процесами розвитку особистісної педагогічної культури вчителя можна виокремити *чотири основні етапи цього процесу*: I – доба ранньомодерної освіти на території України, що характеризується продукуванням таких професійних та особистісних рис педагога, як належність до православної чи іншої релігії, моральні якості, терпимість, толерантність тощо); II – домінування російської (або ж церковнослов'янської) мови у викладанні, що визначався кризою ідентичності в особистісній педагогічній культурі вчителя; III – української революції та радянських часів, за якого особистісна педагогічна культура вчителя мала виражений більшовицький (пролетарський) характер; IV – особистісна педагогічна культура вчителя розвивається в межах компетентісної та особистісно орієнтованої парадигми та в умовах розвитку суб'єкт-суб'єктної педагогічної теорії і практики педагогічної дії).

Охарактеризовано основні етапи розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя в історії польського шкільництва: I – встановлення стандартизованих вимог до кваліфікації вчителя, зменшення релігійної когнітивної частки в загальному професійному портреті вчителя); II – здійснення основних освітніх реформ під егідою першого в Європі Міністерства народної освіти – Комісії Народної Освіти); III – ознаменувався російським пануванням у сфері освіти Польщі; IV етап – міжвоєнний; V – розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя в межах псевдорадянської Польської народної республіки на засадах марксистсько-ленінських ідей; VI – розбудови незалежного пострадянського суспільства у Польщі з орієнтацією на загальноєвропейські базові принципи вимог до особистісної культури вчителя.

Виокремлено чотири базові моделі особистісної педагогічної культури вчителя: *когнітивну* (відображає установку дослідників на домінацію інтелектуальних процесів у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя), *компетентнісну* (передбачає визнання пріоритетності компетентнісних характеристик педагога в структурі його педагогічної культури), *аксіологічну* (відображає сформованість відповідного комплексу педагогічних цінностей), *атрибутивну* (за якою найбільш значущим результатом розвитку особистісної культури педагога є його позитивний імідж).

3. У ході проведеного дослідження окреслено основні соціокультурні детермінанти особистісної педагогічної культури вчителя на основі українського і польського дослідницького та практично-професійного досвіду, до яких віднесено: соціокультурне середовище школи; соціокультурний статус українських і польських педагогів; соціальну роль учителя як транслятора культури в локальному середовищі.

На основі обґрунтування провідних чинників розвитку особистісної педагогічної культури вчителя (соціокультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу, а також школи із зовнішнім соціальним середовищем) з'ясовано специфіку цього процесу в соціокультурному середовищі школи, що його забезпечує відповідний інтеріоризаційний та екстеріоризаційний характер. Визначено основні моделі соціокультурного середовища школи, які впливають на розвиток особистісної педагогічної культури вчителя (однорідне, ситуативне та варіативне соціокультурне середовище). Сформульовано висновок, що характеристики соціокультурного середовища школи реалізуються в індивідуальній особистісній педагогічній культурі вчителя, створюючи його власну систему професійних культурних цінностей.

Змодельовано вплив форм прояву самосвідомості (пізнавальної, емоційної, вольової) на розвиток досліджуваного феномена та обґрунтовано їх зв'язок з провідними компонентами особистісної педагогічної культури вчителя (інтелектуальним, морально-духовним, компетентнісним та атрибутивним). З'ясовано, що розвиток особистісної культури (зокрема педагогів) супроводжується низкою проблем, викликаних глобалізаційними процесами та поширенням мас-культури; обґрунтовано вплив мистецтва на означений процес.

У межах дослідження доведено, що визначення рівня соціального статусу вчителя як детермінанти розвитку його особистісної педагогічної культури безпосередньо впливає на якість виконання соціальних ролей і ступінь їх реалізації. Охарактеризовано специфіку сучасного соціокультурного трансформаційного процесу як у Польщі, так і в Україні, що характеризується продукуванням у нових умовах капіталістичного типу модернізації з одночасним «вплетенням» у нього постмодерністських і традиціоналістських тенденцій. На основі пілотного опитування вчителів України і Польщі щодо сформованості соціокультурного статусу, що виявляє себе в трьох основних складових (сформованості культурних компетенцій учителів, їх участі в культуротворчій діяльності, ставленні педагога до культури), з'ясовано, що рівень сформованості соціокультурних компетенцій польських та українських педагогів є фактично однаковим; простежується домінування середнього рівня означеної компетенції; участь у культуротворчій діяльності, педагогів обох країн є недостатньою, спостерігається здебільшого індивідуальне ставлення до культури у відповідях респондентів обох країн. Проведене дослідження засвідчило, що соціокультурний статус польських та українських учителів знаходиться на рівні «середній – нижчий середнього», у зв'язку з чим охарактеризовано причини цього явища.

Доведено, що виконання функціональних обов'язків учителя сутнісно пов'язано з його діяльністю в культурній сфері, що передбачає ретрансляцію знань, поєднання зі світом цінностей, суспільних норм, сформованих і вироблених минулими поколіннями. Приналежність учительства до соціальної групи інтелігенції вимагає від кожного педагога змістовного культурного життя, широких культурних контактів, ефективної діяльності щодо поширення і популяризації культурних надбань, популяризації культурних цінностей, а також власної творчої участі в їх творенні і поширенні. Обґрунтовано думку, що саме ця професійна група виконує суспільно значущу функцію трансляції особистісної культури в учнівському середовищі.

4. Окреслено особистісну складову педагогічної культури українських та польських учителів, що виражається в культурологічній спрямованості

особистості та її діяльнісно-поведінкових характеристиках. З'ясовано, що в процесі формування культурологічної структури особистості вчителя варто врахувати дві підструктури: 1) спрямованість особистості, моральні якості й установки особистості, її стосунки з іншими (визначається суспільним буттям людини); 2) підструктуру досвіду (знання, уміння, навички, звички), яка формується в процесі діяльності.

Зазначено, що культурологічна спрямованість особистості вчителя характеризується співвідношенням первинних і вторинних потреб в його житті; зміст і різноманітність яких безпосередньо залежать від суспільних умов життя, соціального статусу, рівня цивілізаційного розвитку, а також домінуючих економічних, пізнавальних, естетичних та інших потреб.

На основі аналізу українських та польських науково-педагогічних досліджень та досвіду професійної діяльності педагогів обох країн обґрунтовано основні особистісно-поведінкові характеристики сучасного вчителя, тісно пов'язані з його моральними і духовними якостями. Доведено, що саме особистісно-поведінкові характеристики складають основу духовно-морального компонента структури особистісної педагогічної культури. Окреслено роль *педевтології* як науки про вчителя, що набула свого розвитку у польській педагогіці, у характеристиці стильових відмінностей в індивідуально-психологічних характеристиках особистості вчителя, що значною мірою формують образ його педагогічної культури.

Реалізацію практичних культурних навичок у структурі особистісної педагогічної культури педагога представлено на прикладі анімаційної діяльності сучасного педагога, її оцінки українськими та польськими студентами, характеристики особистісних та професійних рис педагога-аніматора обох країн.

Обґрунтовано роль і значення християнської моралі як чинника розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в обох країнах у контексті основних типів провідних християнських цінностей (природних, вітальних, психічних, соціальних, духовних, духовно-ідеальних) з проекцією на структуру особистісної педагогічної культури. Окреслено місце і роль запровадження курсу «Християнська етика» у професійну підготовку вчителів українських педагогічних закладів вищої освіти. Здійснено порівняльний аналіз ставлення до християнських цінностей та християнської моралі вчителів України і Польщі, що засвідчило про спільні погляди польських й українських педагогів на визначення вагомості християнства у розвитку особистісної педагогічної культури та відмінності у трактуванні деяких положень практики його використання в освітньому просторі обох країн.

Обґрунтовано вплив *мистецтва* на комунікативну складову особистісної педагогічної культури в образній, символічній, семантичній, біхевіоральній формах та *культуротворчої діяльності* (культурної активності) українських і польських учителів. Сформульовано висновок, що сучасні соціокультурні ресурси (кіно, театр, музика, література, Інтернет, телебачення тощо) набувають форми виховної фасилітації, полегшуючи розуміння специфічної мови сучасної культури, стимулюючи та розвиваючи особистісну педагогічну культуру вчителя.

5. Обґрунтовано висновок про зумовленість рівня особистісної педагогічної культури комплексом професійних умінь учителя (аналітичних, прогностичних, проєктивних, комунікативних, рефлексивних, організаторських) та важливість їх реалізації у здійсненні ефективної педагогічної діяльності.

Доведено, що оцінювання змісту та ефективності організації педагогічної праці визначається рівнем творчого ставлення педагога до своєї діяльності та відображає ступінь реалізації власних можливостей при досягненні поставлених цілей. З'ясовано, що *педагогічна культура* як суттєва складова загальної культури вчителя характеризує ступінь ґрунтовності оволодіння ним знаннями педагогічної теорії в її постійному розвитку, уміннями застосовувати їх самостійно, методично обґрунтовано і з високою ефективністю в педагогічному процесі. Охарактеризовано важливі *професійні та особистісні якості педагога*, що визначають рівень особистісної педагогічної культури.

Визначено основні функції педагогічного спілкування (контактну, інформаційного обміну, збуджуючу, координаційну, розуміння, встановлення відносин, здійснення впливу) та основні аспекти, що свідчать про його ефективність та необхідний рівень особистісної педагогічної культури (комунікативний, інтерактивний, перцептивний). Окреслено роль педагогічної взаємодії у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя.

6. У результаті здійсненого наукового аналізу проблеми історико-компаративного контексту розвитку особистісної педагогічної культури учителів України і Польщі в окреслений хронологічний період виявлено такі *спільні тенденції цього процесу*: унормування вимог до учителів в обох країнах (починаючи з кінця XVIII – початку XIX століття), що вплинуло на розвиток ідей про особистісну педагогічну культуру в педагогічній теорії і практиці України і Польщі; обґрунтування педагогічної культури вчителя його особистісними (психологічними, поведінковими, кваліфікаційними, атрибутивними) характеристиками в педагогічній теорії обох країн; алгоритмізації та моделювання процесу розвитку особистісної педагогічної культури в історії та теорії педагогіки, що має спільні риси в українських і польських наукових джерелах. Сформульовано висновок про схожість

основних тенденцій розвитку шкільництва в Україні та Польщі, спільні риси розвитку ідей про особистісну педагогічну культуру вчителя та їх приналежність до європейського простору педагогічної науки, відмінності в трактуванні особистісної педагогічної культури вчителя на нормативно-правовому, функціональному та аксіологічному рівнях в обох країнах.

Дослідження дозволило сформулювати також основні *тенденції, що зумовлюють соціокультурні детермінанти розвитку особистісної педагогічної культури вчителя*: до зниження ролі соціокультурного середовища школи у розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі і винесення цього процесу значною мірою у позашкільне середовище; до зростання середнього рівня соціокультурного статусу вчителів обох країн з переважанням середньозрівноваженого рівня участі в культурі та індиферентного ставлення до неї; до використання можливостей українських і польських педагогів щодо трансляції культури в учнівському середовищі, ураховуючи потужність культуротворчого ресурсу педагогів обох країн.

Відзначено, що провідною тенденцією і в українських, і в польських освітніх реаліях є тенденція до стандартизації професійної підготовки і професійної діяльності педагогів, що спричинює певну уніфікацію підходів до особистісної педагогічної культури вчителів. Доведено, що крім *позитивів* означеної тенденції (оптимізація якісної та кількісної оцінки рівня професійної компетентності і рівня особистісної педагогічної культури вчителів, можливість моніторингу сформованості провідних професійних компетентностей та складників особистісної педагогічної культури вчителів обох країн та ефективного впливу на зростання рівня означеної культури тощо), існує низка *ризиків* цієї тенденції. Всю сукупність виявлених у ході дослідження тенденцій розвитку особистісної педагогічної культури вчителя систематизовано як соціокультурні, особистісні та компетентнісні.

Проведене дослідження дало можливість сформулювати окремі *рекомендації* щодо розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні, виходячи з проаналізованого польського досвіду та досвіду реформування освітньої сфери в Україні в останні десятиліття. Визначено кілька рівнів їх реалізації, а саме: *нормативний* (рівень нормативно-правового забезпечення процесу розвитку особистісної педагогічної культури вчителя), *інституційний* (розвиток особистісної педагогічної культури вчителя в процесі професійної діяльності), *особистісний* (розвиток особистісної складової педагогічної культури вчителя виходячи з *самопроцесів* – самооцінки, самовдосконалення, саморозвитку, самоактуалізації).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо: у розробці сучасних моделей професійно-педагогічної культури вчителя в умовах

трансформаційних процесів у системі освіти України та прийняття Концепції «Нова українська школа»; у вивченні досвіду провідних європейських країн щодо розвитку педагогічної культури та педагогічної етики в соціокультурному середовищі школи; в історико-педагогічному аналізі ідей про педагогічну культуру вчителя в педагогічній думці України XVIII-XX століть.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Plyska Y., 1994. Edukacja międzykulturowa – w kręgu potrzeb, oczekiwań i stereotypów. I Międzynarodowa konferencja. *Ruch pedagogiczny*, 3-4, s.230-236.
2. Плиска, Ю.С., 2004. Культура та її розвиток як основна проблема сучасності (порівняльні аспекти). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 5, с.291-297.
3. Плиска, Ю.С., 2005. Проблема компаративістики соціокультурних цінностей вчителів України та Польщі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 6, частина 1, с.247-253.
4. Плиска, Ю.С., 2006. Вчитель в контексті культури. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 7, с.274-283.
5. Плиска, Ю.С., Гурнікевич, Я., 2006. Громадянська освіта в Польщі через Інтернет (на прикладі Центру громадянської освіти). *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. Випуск 21, частина 1, с. 48-56.
6. Плиска, Ю.С., 2006. Випереджуюче відображення особистості викладача студентами (порівняльний аналіз). *Нова педагогічна думка: зб. наук. праць*. № 4, с.73-78.
7. Плиска, Ю.С., 2007. «Участь в культурі» як категорія педагогічна в працях польських науковців. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 8, с.286-295.
8. Плиска, Ю.С., 2007. Структурні компоненти педагогічної культури вчителя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 9, с.410-415.
9. Плиска, Ю.С., 2007. Особистість вчителя в контексті історії польської педевтології. *Нова педагогічна думка: зб. наук. праць*. № 3, с.3-5.
10. Плиска, Ю.С., 2008. Компаративістика культурних компетенцій вчителя в період віртуальних інформаційних систем (у контексті аналізу діяльності вчителів Польщі та України). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія і педагогіка». Випуск 10, с.218-226.

11. Плиска, Ю.С., 2008. Динаміка особистісних змін учителя в період культурних трансформацій (польсько-український аналіз). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 11, с.187-194.
12. Плиска, Ю.С., 2008. Концептуальні засади гуманізму в контексті культури вчителя. *Нова педагогічна думка: зб. наук. праць*. № 2, с.8-10.
13. Плиска, Ю.С., 2008. Християнська мораль як структурний компонент культури вчителя. *Нова педагогічна думка: зб. наук. праць*. № 3, с.18-20.
14. Плиска, Ю.С., 2009. Класифікація компетенцій у контексті культури вчителя. *Нова педагогічна думка: зб. наук. праць*. № 1, с.7-11.
15. Плиска, Ю.С., 2009. Інтегральна характеристика особистості вчителя в контексті індивідуальних стилів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 12, с.143-151.
16. Плиска, Ю.С., 2009. Пізнавальне виокремлення самосвідомості особистості в культурі індивіда. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 13, с.390-403.
17. Плиска, Ю.С., 2010. Теоретичні рефлексії я-образу вчителя в польській науковій літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 14, с.231-247.
18. Плиска, Ю.С., 2010. Ключові компетенції європейського вчителя в контексті сучасної педагогіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 16, с.223-231.
19. Плиска, Ю.С., 2011. Культурологічна спрямованість особистості вчителя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 17, с.296-302.
20. Плиска, Ю.С., 2011. Участь у культурі студентів – майбутніх педагогів як важливий фактор їх професійної підготовки (на прикладі Польщі). *Нова педагогічна думка : зб. наук. праць*. № 4, с.149-153.
21. Плиска, Ю.С., 2011. Порівняльна модель культурної поведінки вчителів України та Польщі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 18, с.172-177.
22. Плиска, Ю.С., 2012. Психолого-педагогічні чинники культури вчителів України та Польщі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 19. с.172-175.
23. Плиска, Ю.С., 2012. Культура вчителя в парадигмі когнітивної психології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 20, с.211-218.
24. Plyska, Y., 2013. Atelier pedagogiczne dla doktorantów SGGW. Wybory i perspektywę. *Biuletyn Północno-Wschodniej Izby Lekarsko-Weterynaryjnej*, 4(50), s.93-95.

25. Плиська, Ю.С., 2013. Диференціація когнітивної сфери в культурній парадигмі вчителя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 24, с.100-103.

26. Плиська, Ю.С., 2013. Педагогічне спілкування в контексті культури вчителів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка»*. Випуск 25, с.113-117.

27. Плиська, Ю.С., 2015. Культурні компетенції як чинник формування почуття відповідальності у вчителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка*. Випуск 18, с.83-88.

28. Плиська, Ю.С., 2016. Розвиток особистісної педагогічної культури вчителя: ціннісно-культурологічні аспекти. *Вісник черкаського університету: Педагогічні науки: зб. наук. праць*. №16, с.94-101.

29. Плиська, Ю.С., 2017. Особистісна педагогічна культура вчителя: системний і синергетичний підходи до аналізу. *Педагогічний дискурс : зб. наук. праць*. Випуск 22, с.128-134.

30. Плиська, Ю.С., 2017. Особистісна педагогічна культура вчителя в Україні і Польщі: тенденції розвитку. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія».

Опубліковані праці апробаційного характеру:

31. Плиська, Ю.С., 1996. Порівняльний аналіз культурних орієнтацій молоді України та Польщі. Всеукраїнська науково-практична конференція «*Проблеми реалізації духовно-творчого потенціалу молоді: пошуки, перспективи*» (м. Рівне, 17-18 жовтня 1996 р.).

32. Plyska, Y., 1997. Wpływ rodziny na aktywność kulturową kandydatów do zawodu nauczycielskiego Polski i Ukrainy (studium porównawcze). W: *Rodzina wobec wyzwań edukacji międzykulturowej*. J. Nikitorowicz, red. Białystok: Trans Humana, s.274-290.

33. Plyska, Y., 1998. Kompetencje kulturowe współczesnych nauczycieli (na podstawie materiału zebranego w Polsce i na Ukrainie). W: W. Prokopiuk, red. *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji*. Białystok: Trans Humana, s.364-369.

34. Plyska, Y., 1999. Kulturowy status nauczyciela w społeczeństwie pluralistycznym. W: *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*. J. Nikitorowicz i M. Sobiecki, red. Białystok: Trans Humana, s.174-179.

35. Plyska, Y., 2000. Kulturowy status nauczyciela (na przykładzie badań nauczycieli Polski i Ukrainy). W: *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*. T. 2. Białystok: Trans Humana, s.235-248.

36. Plyska, Y., 2004. Obraz nauczyciela akademickiego w opiniach studentów, W: A. A. Kotusiewicz, red. *Etos nauczyciela w jednoczącej się Europie*. Białystok: Trans Humana, s.258-274.

37. Plyska, Y., 2008. Czy uczelnia kształcąca nauczycieli wychowuje wychowawców? W: *Nauczyciel akademicki z refleksji nad własną praktyką*

edukacyjną. Alicja Anna Kotusiewicz, Genowefa Koć-Seniuch, red. Warszawa: ŻAK Wydawnictwo Akademickie, s.180-187.

38. Plyska, Y., 2009. Osobowość nauczyciela-animatora kultury i organizatora czasu wolnego w opiniach studentów Polski i Ukrainy. W: Z. Przychodzeń, red. *Problemy rozwoju turystyki edukacyjno-kulturowej w Polsce i na świecie*. Tom XII (monografia), Warszawa: Wydawnictwo SGGW, s.376-388.

39. Plyska, Y.S., 2009. Uczestnictwo nauczyciela w kulturze jako podstawa jego pracy w społeczeństwie wielokulturowym. W: E. Dąbrowa, U. Markowska-Manista, red. *Między kulturami. Edukacja w wielokulturowej rzeczywistości*. Warszawa: APS, s.151-158.

40. Плиска, Ю.С., 2009. Інтегральна характеристика особистості вчителя в контексті індивідуальних стилів. Міжнародна наукова конференція «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острого, 19 лютого 2009 р.).

41. Plyska, Y., 2010. Kompetencje kulturowe jako podstawa pracy nauczyciela w środowisku wielokulturowym. W: K. Najder-Stefaniak, Y. Plyska, red. *Człowiek w przestrzeni spotkań*. Warszawa: Zakład Filozofii WNH SGGW, s.147-155.

42. Плиска, Ю.С., 2010. Теоретичні рефлексії Я-образу вчителя в польській науковій літературі. II Міжнародна наукова конференція «Сучасні дослідження когнітивної психології» (Острого, 24 травня 2010 р.).

43. Plyska, Y., 2013. Kompetencje kulturowe jako czynnik kształcenia odpowiedzialności nauczycieli. W: T. Zawojcka, red. *Edukacja wychowanie odpowiedzialność: z teorii i praktyki pedagogicznej*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW, s.97-103.

44. Plyska, Y., 2016. Kluczowe kompetencje podstawą pracy nauczyciela w okresie przemian społecznych w Europie. W: A. Pawluk-Skrzypek i M. Jurewicz, red. *Nauczyciel-Uczeń-Rodzic w teorii i praktyce edukacyjnej*. Lublin: POLIHYMNIA, s.38-45.

АНОТАЦІЇ

Плиска Ю.С. Тенденції розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні та Польщі: порівняльний аналіз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2018.

У дослідженні цілісно й комплексно розглянуто проблему розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в Україні і Польщі на засадах компаративного аналізу; визначено провідні тенденції розвитку означеної культури, виходячи з українських та польських соціокультурних та освітніх реалій; обґрунтовано вплив концептів «культура» та «особистість» на розвиток теорії і методології розвитку особистісної педагогічної культури вчителя в обох

країнах; з'ясовано особливості соціокультурного статусу вчителів, діяльнісно-поведінкові характеристики особистісної педагогічної культури вчителів; представлено характеристику культурних компетенцій та їх вплив на розвиток досліджуваного феномена. Доведено, що особистісна педагогічна культура вчителя є динамічною, ймовірнісною, відкритою системою.

На основі здійсненого аналізу поняття особистісної педагогічної культури в її структурі виділено чотири основні *компоненти*: інтелектуальний (когнітивний), морально-духовний, компетентнісний та атрибутивний, а також виокремлено основні *функції*: гносеологічну, гуманістичну, комунікативну, інформаційну, нормативну, навчальну і виховну. Охарактеризовано чотири базові моделі особистісної педагогічної культури вчителя, виходячи з її структури: когнітивну, компетентнісну, аксіологічну, атрибутивну.

Головними *тенденціями* розвитку особистісної педагогічної культури українських і польських учителів визначено такі: до зумовленості розвитку культурологічної структури особистості вчителя соціокультурними умовами життєдіяльності педагогів; до визначення стильових відмінностей в індивідуально-психологічних характеристиках особистості вчителя в Україні і Польщі, що значною мірою формують образ його педагогічної культури; тенденція до зростання (в українському досвіді) і стабілізації, навіть з певними ознаками зниження (у польському досвіді) місця і ролі християнства як аксіологічного феномена і поведінкової установки в розвитку особистісної педагогічної культури вчителів обох країн; тенденція до стабільної наступності між поняттями «культурна активність» та «участі в культурі» з поступовим переважанням символічного й розважального компонентів.

Ключові слова: *учитель, тенденції розвитку, культура, особистісна культура, педагогічна культура, компаративний аналіз, культурна компетентність.*

Плыска Ю.С. Тенденции развития личностной педагогической культуры учителя в Польше и Украине: сравнительный анализ. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2018.

В исследовании целостно и комплексно рассмотрена проблема развития личностной педагогической культуры учителя в Польше и Украине на основании компаративного анализа; определены основные тенденции ее развития, исходя из украинского и польского опыта; обосновано влияние концептов «культура» и «личность» на развитие теории и методологии личностной культуры учителя в обеих странах; выявлены особенности

социокультурного статуса учителей деятельностно-поведенческие характеристики личностной педагогической культуры учителей; представлено характеристику культурных компетенций и их влияние на развитие исследуемого феномена. Подтверждено, что личностная педагогическая культура является динамической, вероятностной, открытой системой.

В результате проведенного анализа понятия личностной педагогической культуры в ее структуру выделены четыре основных компонента: интеллектуальный (когнитивный), морально-духовный, компетентностный и атрибутивный, а также основные функции: гносеологическую, гуманистическую, коммуникативную, информационную, нормативную, обучающую и воспитательную. Охарактеризовано четыре базовых модели личностной педагогической культуры учителя, исходя из ее структуры: когнитивную, компетентностную, аксиологическую, атрибутивную.

Основными тенденциями развития личностной педагогической культуры украинских и польских учителей определены следующие: обусловленности развития культурологической структуры личности социокультурными условиями жизнедеятельности педагогов; определения стилевых отличий в индивидуально-психологических характеристиках личности учителя в Украине и Польше, которые формируют образ его педагогической культуры; тенденция возрастания (в украинском опыте) и стабилизации с некоторым снижением (в польском опыте) роли и значения христианства как аксиологического феномена и поведенческой установки в развитии личностной педагогической культуры учителей обеих стран; тенденция стабильной последовательности между понятиями «культурная активность» и «участие в культуре» с последовательным преобладанием символического и развлекательного.

Ключевые слова: *учитель, тенденции развития, культура, личностная культура, педагогическая культура, компаративный анализ, культурная компетентность.*

Plyska Yu.S. Tendencies of Development of Teacher's Personal Pedagogical Culture in Ukraine and Poland: Comparative Analysis. – Manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2018.

The thesis comprehensively reviewed the problem of teacher's personal pedagogical culture in Ukraine and Poland on the basis of comparative analysis.

The dominant tendencies of the above-mentioned culture, on the basis of Ukrainian and Polish social, cultural and educational realities, were identified. The influence of the concepts such as «culture» and «personality» on the development of theory and methodology of the development of teacher's personal pedagogic culture in both countries was substantiated. Peculiarities of socio-cultural status of teachers

as well as activity-behavioral characteristics of personal pedagogical culture of teachers in both countries were highlighted. Characteristic of cultural competences and their influence on the development of personal pedagogical culture of teachers in Ukraine and Poland was distinguished.

Comparative knowledge about major factors, conditions, content and tendencies of the development of teacher's personal pedagogical culture in different social-and-cultural conditions was enhanced.

It is proved that teacher's personal culture is a dynamic and an open system. Professional, axiological and culturological basics of development of the personal pedagogical culture are characterized. They shape the relationship of pedagogical values as components of pedagogical culture.

As a result of the objective analysis of the notion of the personal pedagogical culture four basic components were distinguished in its structure. They are as follows: intellectual (cognitive), moral-and-spiritual, competent and attributive. Apart from it the researcher identified basic functions, in particular: epistemic, humanistic, communicative, informative, normative, teaching and educational.

Four basic models of teacher's personal pedagogical culture were distinguished, taking into consideration its structure: cognitive, professional, axiological and attributive.

The researcher, in the process of the study, identified basic social-and-cultural factors of teacher's personal pedagogical culture on the basis of Ukrainian and Polish research and practical-professional experience precisely: social-and-cultural surroundings of the school; social-and-cultural status of Ukrainian and Polish teachers; social role of the teacher as a disseminator of culture in the local environment (Ukrainian and Polish experience).

It was found out that characteristics of social-and-cultural environment of school are reflected in the teacher's personal pedagogical culture.

The influence of forms of self consciousness realization on the development of the phenomenon under study was modeled, and their correlation with key components of teacher's personal pedagogical culture of a teacher was proved. It was identified that the development of teacher's personal culture is accompanied by problems, caused by globalization processes and promulgation of mass-culture. The influence of art on the mentioned process was justified.

By the results of the research the author made a conclusion that the level of social status of a teacher as a determinant of his personal pedagogical culture directly affects the quality of the performance of his social roles.

It is also proved that teacher's performance of his functional responsibilities is intrinsically connected with his activity in the cultural sphere, which presupposes dissemination of knowledge, connected with the set of values, social norms, formed and approved by the past generations.

It was elaborated an idea that this particular professional group performs a social important function of disseminating personal culture in the school environment.

The author identified and described a personal component of teacher's personal pedagogical culture of Ukrainian and Polish educators that is reflected in the culturological orientation of personality together with its activity-and-behavioral characteristics.

It was found out that in the process of formation of cultural structure of teacher's personality it is necessary to consider two substructures: 1) orientation of personality, its moral qualities and personal attitude, its relationships with others (defined by the social being of the person); 2) substructure of experience (knowledge, abilities, skills, habits), which is being formed in the process of its activity.

In order to highlight specifics of culturological orientation of a teacher in the light of Ukrainian and Polish experience the author conducted a study of cultural orientation of future teachers – students of higher educational institutions in Ukraine and Poland by the criterion of structure of cultural activity of students as future educators. The results of the interview illustrated almost equal level of participation in cultural activity of Ukrainian and Polish students.

Characteristics of key competencies of European teacher serve as basis for defining the role of educational communication as a communicative characteristic in the development of teacher's personal culture in Ukraine and Poland. Cultural competencies necessary for the development of teacher's personal pedagogical culture in the above mentioned countries were substantiated.

A reasonable conclusion was made about the level of personal pedagogical culture and its influence on the teacher's competencies and the complex of his professional skills (analytical, forecasting, hypothetical, communicative, reflexive and organizational) and importance of their application in the process of effective pedagogical activity of the teacher with personal pedagogical culture.

The researcher studied the style and teacher's abilities to professional communication and their influence on his personal pedagogical culture. The author composed a classification of teacher's professional competencies according to the assessment of different scholars – both Ukrainian and Polish and stressed the importance of cultural competences in professional activity of modern educator in Ukraine and Poland.

Major functions of pedagogical communication were distinguished and characterized. They considerably define teacher's personal pedagogical culture and its main aspects that indicate to its efficiency and the required level of personal pedagogical culture. The role of pedagogical cooperation in the development of teacher's personal pedagogical culture was highlighted.

The scholar identified common tendencies of the process of development of teachers' personal pedagogical culture in Ukraine and Poland during the definite time (the end of the 18th – beginning of the 19th century) that affected the development of

ideas about personal pedagogical culture in pedagogical theory and practice in Ukraine and Poland; argumentation for teacher's pedagogical culture through his personal characteristics in pedagogical theory of both countries; algorithm and modeling of the process of development of personal pedagogical culture in the history and theory of pedagogy that have common feature in Ukrainian and Polish scientific sources.

The researcher comes to the conclusion that there are similarities in the main tendencies of development of school systems in Ukraine and Poland; common features of development of ideas about teacher's personal pedagogical culture and their educational affiliation to European educational space; different approaches to interpretation of teacher's personal pedagogical culture at the legal-and-regulatory, functional, and axiological levels of both countries.

Main tendencies of the development of personal pedagogical culture of Ukrainian and Polish teachers were identified. They are as follows: a tendency that reflects the development of culturological structure of teacher's personality under the social-and-cultural conditions of life of educators; a tendency to identification of style differences between individual and psychological characteristics of teacher's personality in Ukraine and Poland that largely form the image of his/her pedagogical culture; a tendency to increasing (in Ukrainian experience) and to stability, even with certain features to decreasing (in Polish experience) the place and the role of Christianity as an axiological phenomenon and as a behavioral position in the development of personal pedagogical culture of teachers in both countries; a tendency to stable connection between the notions "cultural activity" and "participation in culture" with gradual dominance of symbolic and entertaining components.

Key words: a teacher, tendencies of development, culture, personal culture, pedagogical culture, comparative analysis, cultural competence.